

ATATÜRK'ÜN DEVLET ADAMLIĞI VASFI *

Prof. Dr. SÜLEYMAN ARSLAN **

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk büyük bir devlet adamı idi. Atatürk'ün bu vasfı, gerek yerli gerek yabancı bilim adamları, fikir adamları, büyük askerler ve devlet adamları tarafından çeşitli inceleme ve yazılara konu teşkil etmiştir. Bu konudaki genel kanaat, Atatürk'ün modern devlet hayatının gerektirdiği değerlerle dolu müstesna bir şahsiyet olduğudur. Daha açık bir deyimle Atatürk karizmatik bir liderdir.

Bu incelememizde Atatürk'ün devlet adamlığı vasfını ele almak ve O'nun nasıl bir karizma olduğunu örnekleriyle açıklamak istiyoruz.

I. GENEL OLARAK LİDERLİK KAVRAMI

Devlet adamının lider olması gerekir. Bu sebeple devlet adamlığı vasfına, liderlik kavramını inceleyerek başlamak çok yerinde olacaktır.

A. Lider Kimdir?

Kamu yönetimi açısından lider, insanları bir gaye peşinde birleştirebilen kimse olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle liderlik, insanların, planları ve kararları eyleme dönüştürmelerini sağlama sanatıdır. Bu husus bir insan becerisidir. Bu yüzden kimi insanlar bu konuda öbürlerinden daha beceriklidir.

Simon, Smithburg ve Thompson'a göre, bir kimsenin lider olarak kabul edilebilmesi, önce üstün nitelikleri bulunduğu kendisini izleyenlerce kabul edilmesine, bu niteliklerin onlara güven vermesine ve onun etkisini kabullenmelerini sağlamasına bağlıdır. ¹

* Bu konferans, 10 Kasım Atatürk'ü Anma Haftası çerçevesinde Selçuk Üniversitesi'nde verilmiştir.

** Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi, 3 Aralık 1996 tarihinde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

¹ H. A. Simon, D. W. Smithburg, V. A. Thompson, **Kamu Yönetimi**, (Çev. C. Mihçioğlu), Ankara, 1975, s. 93.

Lider olabilecek kişilerde aranılan vasıfların başında zeka, eğitim, tecrübe üstünlüğü, kişilere yön verme ve çözüm yolları gösterme gelmektedir.

Diğer yandan, liderin etkisi büyük oranda içinde bulunduğu duruma bağlı olmaktadır. Bu sebeple bazı hallerde büyük bunalımların büyük liderler getirdiği görülmüştür.

B. *Karizmatik Lider*

Genel olarak "lider" kavramını tanımladıktan ve liderliğin vasıflarını ortaya koyduktan sonra, konumuzla ilgili olduğu için "karizmatik liderlik" kavramı hakkında kısa bir bilgi vermemiz gerekmektedir.

Karizma terimini toplumbilime Alman toplumbilimci Ernst Troeltsch kazandırmıştır.

Karizma tabiri, kitleler karşısında olağanüstü saygınlığı ve etkileme gücü bulunan bir yönetici için kullanılır. Karizmatik güç, Max Weber'e göre, bir birey olarak kendisini aşan, ama kendinde bulunan bir kutsallığı canlandıran bir kimsenin egemenliğini ifade etmektedir. Kişinin gurup üzerindeki gücünü kullanması bu aşkınlıktan kaynaklanır.²

Weber, karizmatik otoriteyi, bir kişinin kutsallığına ya da kahramanlık gücüne veya örnek alınacak vasıflarına ve bu kişi tarafından yönetilenlerin kurulan düzene tam bir teslimiyet içinde bağlanmaları sonucunda ortaya çıkan otorite tipi olarak tanımlamaktadır. Karizmatik lider, taraftarlarının gözünde, ortalama insanların üstünde yer alan, onların yararına mucizeler yaratmaya muktedir kimsedir. Karizmatik liderlik açısından önemli olan, liderin olağanüstü vasıflarının bulunduğuna dair geniş halk kitlelerinde sağlam bir inanç uyandırmasıdır. Karizmatik lider bir anlamda büyük buhranların ortaya çıkarttığı bir liderliktir.

II. KARİZMATİK LİDER ATATÜRK

Atatürk'ün liderlik yapısını inceleyen bilim adamları bu liderlik şeklinin

² Bk. *Meydan Larousse*, Karizma maddesi.

"karizmatik liderliğe" uygun düştüğünü kabul ederler. ³

Atatürk, başarıları ve devlet adamlığı vasıflarıyla karizmatik lider olarak kabul edilir. Dankwart A. Rustow'a göre, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne geçisi sırasında Atatürk'ün oynadığı rol, Weber'in deyimıyla karizmatik niteliktedir." ⁴ Gerçekten yeni bir devlet kurmak üstün bir gücün ve başarının eseridir. Atatürk, üstün kişiliği ile bu üstün gücün ve başarının adamı olmuştur.

Büyük Atatürk, Türk İnkılâbının hem fikrî hazırlığını yapmış, hem de aksiyon alanında onu başarıya ve zafere ulaştırmıştır. İnkılâpçı Atatürk, artık zamanını tamamlamış olduğuna inandığı bir İmparatorluğun üzerine, yepyeni temellere dayanan bir devlet kurmuştur. ⁵

Tarihte çok az lider tarihin akışını değiştirmiş ve "millî lider" veya "tarihî lider" olma niteliğini kazanmıştır. İşte büyük Atatürk, istilaya uğramış ülke topraklarını kurtarmak için milletin bağrından çıkan milletine dayanak Anadolu'yu esaretten kurtarıp yeni bir devlet kuran ve tarihin akışını değiştiren bir liderdir.

III. ATATÜRK'ÜN ÜSTÜN KİŞİLİĞİ

Büyük adamları büyük milletler yetiştirir. Tarihi büyük adamdan yoksun olan bir millet fakir bir millettir. Kökünü tarihin derinliklerinden alan yüce Türk Milleti'nin yetiştirmiş olduğu en son büyük adam Atatürk'tür.

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Kılıç Ali'nin açıklamalarına göre ⁶, "Atatürk'ün hayatı incelenecek olursa görülür ki, gençliğinden, okul hayatından itibaren çok canlı ve hareketli bir yaşayış tarzı vardı. Nerede ve ne rütbede olursa olsun, onu daima bir baş olarak görürüz. Nereye gitse, hangi mecliste bulursa, onun derhal bu meclislerin, bu toplantıların reisi olduğu görülür. Hatta genç bir erkânı harb subayı olarak emrinde bulunduğu komutanların dahi çok defalar ona boyun eğdiklerine şahit olu-

3 İsmet İnönü, "Devlet Kurucusu Atatürk", *Atatürk Konferansları-III*, 1969, Ankara 1970, s. 1.

4 Dankwart A. Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", *Abadan'a Armağan*, Ankara 1969, s. 574.

5 Taner Timur, *Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, Ankara 1968, s. 94.

6 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul 1955, s. 31.

yoruz."

20 Temmuz 1922'de Gazi Mustafa Kemal, T. B. M. Meclisi'nden Başkomutanlık yetkisinin tekrar uzatılması kararını aldıktan sonra, son hazırlıkları bir defa daha gözden geçirmek üzere, o sırada kendisini ziyaret için Konya'ya kadar gelmiş olan İngiliz Generali Towshend'le görüşmek bahanesiyle 21 Temmuz 1922'de Ankara'dan ayrıldı. Önce Akşehir'de bulunan Cephe Genel Karargahı'na uğradı. Taarruz hazırlık planını İsmet Paşa ile görüştüktan sonra bir defa da Genelkurmay Başkanı ile birlikte incelemek üzere ayrıldı. 24 Temmuz'da Konya'da General Towshend'i kabul etti. Birinci Cihan Savaşı'nın bu ünlü Generali, Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmeden sonra büyük bir hayranlıkla kendisinden ayrılmış ve "Ben şimdiye kadar 15 hükümdar ve cumhurbaşkanı ile özel ve resmî konuşma yaptım. Mustafa Kemal'de büyük bir ruh kudretinin esrarı var." diyerek onun müstesna kişiliğinin ne kadar büyüdü altında kaldığını samimi sözlerle belirtmiştir.⁷

Türk Orduları 1922'de Yunan Orduları'nı Akdeniz'e dökünce İngiltere Parlamentosu büyük bir toplantı yaptı. Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası'nda heyecanlı bir sahne yaşanmıştır. Celse açılınca İngiliz İşçi Partisi lideri Macdonald kürsüye gelerek şöyle seslenir :

"- Nerede Başvekil Lloyd George? Bize ne söz verdi, netice ne oldu? Hazineden büyük paralar alıp bizi boş yere masraflara soktu. Hani Boğazlar bizim olacak, Anadolu taksim olunacaktı? Heyhat, hiçbiri olmadı. Bunun hesabını bize versin!"

Dediği zaman, Lloyd George yavaş adımlarla kürsüye geldi :

"- Arkadaşlar! Asırlar pek nadir olarak dâhi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, o büyük dâhiyi asrımızda Türk Milleti yetiştirdi. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelir? Der ve kürsüden iner. Daha sonra Başbakanlıktan istifasını verir.⁸

7 S. Omurtak, H. A. Yücel, I. Sungu, E. Z. Karal, F. R. Unat, E. Sökmen, U. İğdemir, **Atatürk**, İstanbul 1970, s. 157.

8 Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, İstanbul 1958, s. 508.

Yunanlı fikir adamı Thomas Vaidis'e göre, "Mustafa Kemal'in Türkiye sınırlarını aştığı ve onun eseri olan yeni Türkiye'ye bütün dünyanın gözlerini büyük bir dikkatle çevirmiş olduğu kabul edilen bir gerçektir. Pek çokları bu husustan, yani yeni Türkiye'nin Mustafa Kemal'in eseri olduğundan şüphe etmeye hazırdırlar. Belki hakları da vardır. Bu, olaylara dar, ya da geniş açıdan bakma meselesidir. Ama şüphe edilemeyecek bir şey varsa o da, yanlış şekilde açıklanamayacak ve yalanlanamayacak olan direnme fikrinin Türkiye'nin daha iyi bir geleceğe lâyık olduğu anlayışının, güçlü ve dostlarının saygı gösterdiği, düşmanlarının da korktuğu Türkiye'nin, geçmişten kalma herşeyle bağını koparmış Türkiye'nin kurulması fikrinin, Mustafa Kemal'in ruhunda doğduğu, onun zekâsı ile işlendiği ve onun elleriyle gerçekleştirildiğidir.⁹

Atatürk'ün üstün kişiliği hakkında daha pek çok devlet adamı ve fikir adamının görüşü mevcuttur. Bunların hepsine burada temas etme imkânımız, mevcut değildir.

Sonuç olarak, Atatürk'ün büyük bir devlet adamı olduğu yerli ve yabancı birçok düşünür ve bilim adamınca kabul edildiği gibi, büyük devlet adamlarınca da tasdik edilmiştir.

IV. DEVLET ADAMI OLARAK ATATÜRK'ÜN BAZI ÖZELLİKLERİ

Atatürk'ün kendisine büyük devlet adamı vasfını kazandıran bazı özellikleri vardı. Bu özelliklerinden, çok önemli bazılarını ele alarak ortaya koymaya çalışacağız.

A. Karar Verme Nitelikleri

Atatürk, süratli, kesin ve isabetli karar vermekte mahirdi. Onun kararları plana ve hesaba dayanır, hiçbir şeyi tesadüfe bırakmayarak ihtiyatlı hareket ederdi.

Mustafa Kemal cesurdu; çünkü yapacağı işlerde muvaffak olmak için,

⁹ Thomas A. Vaidis, *Kemal Atatürk, Yeni Türkiye'nin Kurucusu*, (Çev. Ahmet Anın), İstanbul 1967, s. 12.

bütün şartların hazırlığını tamamlayarak ve karşısındakinin neler yapabileceğini hesap ederek, onlara karşı tedbirli hareket etmeyi önceden kararlaştırmıştı. Örneğin, Büyük Taarruz'a karar verdiği zaman planlarını tespit ettirirken, düşman kuvvetlerinin mukabil ne gibi hareketler yapabileceğini hesap ettiği ve en kötü ihtimallere göre dahi, tedbirler almayı önceden düşündüğünü söylemiştir.¹⁰

"İş ve eser, sahibinin karakterini ve kudretini gösteren bir aynadır" sözü boş yere söylenmiş bir laf sayılmamalıdır. Mustafa Kemal, her yapacağı işi günlerce, bazen aylarca inceden inceye düşünerek fikren hazırlardı. Bir defa karar verdi mi, onu hiçbir güçlük yolundan çeviremezdi. Yaptığı her işte, onun azim ve karakteri açıkça okunurdu. Bugün Türkiye'de elle tutulacak ne varsa, onun kudret ve kabiliyetinin, yılmak bilmeyen çalışmasının, gece gündüz ara vermeden didinmesinin meyvesidir.¹¹

Atatürk'ün isabetli ve çabuk karar verme kabiliyetinin gelişmesinde, almış olduğu askerî eğitim ve tecrübenin büyük katkısı olmuştur. Zira, Atatürk "iyi bir devlet adamı olma" niteliğine kavuşmadan önce, "iyi bir komutan" idi. Atatürk'ün hayatının önemli bir kısmı "komutan" olarak geçmiştir. Gerçekten, 18 Ocak 1915'de 19. Tümen Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal, bundan sonra sırasıyla grup komutanlığı¹², kolordu komutanlığı, ordu komutanlığı ve başkomutanlık görevlerinde bulunmuştur.

Komutanlar, durumları muhakeme ettikten sonra birkaç türlü hareket tarzı ile karşılaşılır. İşte bunlardan zamana ve şartlara en uygun olanı seçmek komutanlığın hünerleridir ki, fikir ve ruh kabiliyeti yüksek olanlar isabetli kararlara varmakta güçlük çekmezler. İyi düşünen ve gören bir çok insan vardır ki bunlar, kararlarını tatbik etmek veya doğru yolu bulmak kudretinden mahrumdurlar.¹³

Mustafa Kemal, görüşlerini kabul ettirmeyi sevmiştir; ama bu asla rastgele bir esinti, bir kapris sonucu olmamıştır. Her önerisini, her reformu

10 A. Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul 1971, s. 114.

11 "Eski Umumi Kâlip Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan Hatıralar", *Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul 1955, s. 90-91.

12 Birinci Cihan Savaşı'nda, birçok halilde kurulan ve bir tümeden fazla olan kuvvete "grup" adı verilmiştir. Çanakkale'de gruplarımızın kuruluşlarında, iki tümeden altı tümene kadar birlikler vardı.

13 Fahri Belen, *Atatürk'ün Askeri Kişiliği*, İstanbul 1963, s. 37.

uzun süre kafasında saklamış, uzun uzun düşünmüş, iyice olgunlaştırmış, sonra ortaya atmıştır. Bununla da yetinmemiş, çevresine nasıl kabul ettireceğini, sindirilmesini nasıl sağlayabileceğini düşünmüş, etkilerinin ne olacağını hesaplamış, ancak ondan sonra gündeme koymuştur. Ama yararlı olduğuna kesinlikle inanınca da her engeli acımasızca ortadan kaldırarak uygulamaya koyulmuştur. ¹⁴

Hasan Rıza Soyak'ın anlattığına göre ¹⁵ bir Amerikalı kadın gazeteci Atatürk'e :

"- İşlerinizde nasıl muvaffak oluyorsunuz? diye sormuş ve şu cevabı almıştı :

"- Ben, bir işte nasıl muvaffak olacağımı düşünmem. O işe neler mâni olur, diye düşünürüm : Engelleri kaldırdın mı iş kendi kendine yürür."

B. Çalışkanlık

Atatürk için çalışma saati diye birşey yoktu. Yapacağı işi bitirinceye kadar uyumadan, dinlenmeden, yemek yemeden çalışırdı. Oturduğu kuru çalışma sandalyesinden kıvıldamadan yirmidört saat aralıksız çalıştığı onun için olağanüstü birşey değildi. Mücadele yıllarında, normal muntazam uyku nedir bilmemişti. Atatürk, tarih, dil ve genellikle ülke sorunlarıyla meşgul olduğu zamanlarda, tıpkı savaş meydanında imiş gibi uyumadan çalışmış ve en büyük zevki, en çok sevdiği milletine en küçük bir fayda sağlamak ve hizmet edebilmekte bulmuştur. Türk Milleti'nin kaybetmiş olduğu yüzyılları, çok çalışmakla kapatmak lüzumuna kaniydi. Atatürk böyle çalıştı ve bugünkü şanlı Türk Milleti'ni ve Türkiye Cumhuriyeti'ni meydana getirdi. ¹⁶

Atatürk'ün en güvendiği insanlardan biri olan ve onun özel kalem müdürlüğünü ve genel sekreterliğini yapan Hasan Rıza Soyak anlatıyor : ¹⁷

Atatürk, çalışmaları sırasında, zaman, mekân ve hatta imkân kav-

14 Paraşkev Paruşev, *Atatürk*, (Çev. Naimo Yılmaer), İstanbul 1981, s. 305.

15 "Hasan Rıza Soyak'tan Hatıralar", *Yakınlarından Hatıralar*, a.g.e., s. 10.

16 "Eski Umumî Kâtip Tevfik Bıyıkhoğlu'ndan Hatıralar", *Yakınlarından Hatıralar*, a.g.e., s. 91.

17 "Hasan Rıza Soyak'tan Hatıralar", *Yakınlarından Hatıralar*, a.g.e., s. 7-8.

ramlarıyla kat'iyen bağlı değildi. Nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun, resmî, millî veya vatanî bir görev ortaya çıktı mı, derhal onu yerine getirmeye çalışırdı. Çoğu zaman, herhangi bir gezi anında, kırdı, bayırda ısrarı üzerine otomobil içinde çalıştığımız ve evrak tetkik ettiğimiz zamanlar olmuştur. Eğlenirken, beni veya bir görevliyi görünce, derhal "beni mi istiyorsunuz?" der ve olumlu cevap alınca, eğlenceyi bırakır ve görevliyi takip ederdi. Bütün görevliler, emrinde çalışanlar, kendisini her karar verdiğimiz dakikada, uykuda olsa bile, uyandırmak yetkisini haızdık. Atatürk, eline gelen bir işi bitirmeden rahat edemezdi. Zaruret mevcut değilse bile, işi ileriye bırakmak âdeti değildi; bazan hiç durmadan okuduğu, kırksekiz saat çalıştığı da vâkidir.

Bir keresinde, bir İstanbul seyahatinden Ankara'ya dönmüştüm. Derhal köşke gittim, hizmetçilere Atatürk'ün ne durumda olduğunu sordum. "İki gün, iki gecedir devamlı okuyor, birkaç defa banyo yaptı ve şezlongda istirahat etti." dediler. Hemen yatak odasına girdim. Atatürk, koltuğa bağdaş kurmuş oturuyordu. Genellikle bu şekilde otururdu. Elinde bir tarih kitabı vardı, bitirmeye çalışıyordu. Bana, "Hoş geldin!" dedikten sonra : "Elime bir kitap geçti, bilmem ne zamandan beri okuyorum." diye ilave etti.

- Yorulmadınız mı Paşam? diye sordum.

"- Hayır!" dedi. "Yalnız gözlerim yaşıyor; fakat onun da çaresini buldum. Biraz tülbind aldirttim ve parça parça kestirttim. Bu parçalarla gözlerimi siliyorum." ¹⁸

İşte bu örnek, Atatürk'ün çalışmada zaman kavramı tanımadığını göstermektedir.

Atatürk'ün Çanakkale'den itibaren yaverliğini yapmış olan ve onunla Anadolu'ya birlikte geçip, zaferden sonra milletvekili olan Cevat Abbas Gürer, Atatürk'ün çalışkanlığını şu şekilde dile getirmektedir : ¹⁹

Atatürk'ün uyanık geçirdiği zamanla, uykuda geçirdiği süre, kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Atatürk'ün bir insan ömrüne sığamayacak

18 "Hasan Rıza Soyak'tan Hatıralar", Yakınlarından Hatıralar, a.g.e., s. 8.

19 "Cevat Abbas Gürer'den Bazı Hatıralar", Yakınlarından Hatıralar, a.g.e., s. 58-59.

kadar zengin olan mesaisini tasnif ederek açıklayacak ve detaya girecek değilim. Atatürk'ün durmayan, dinlenmeyen, yıpratıcı çalışma tarzının açıklanması bu yazıya sığmaz. Ben yalnız Atatürk'ün içinde bulunduğu durum ve olayları tasnif etmeden ve detaylı izahına girmeden, genel mesaisi içerisinde pek azına temas ederek, çalışması uğrunda ne için ve ne derece kendini feda ettiğini özetlemeye çalışacağım: Atatürk'ü yakından tanıyanlar pek iyi bilirler ki, yirmi dört saatlik hayatını hiçbir zaman bir programa sığdıramamıştı. Zaten onun karşı karşıya kaldığı olaylar, zamana bırakılamayacak kadar acele karar ve uygulamayı gerektirdiklerinden, programlı bir hayat sürmesine müsaade etmemişlerdi.

Muharebelerde olduğu gibi, günlük devlet işlerinde de, önemine göre bu işin, gece veya gündüzün her saatinde kendisine arz olunmasını isterdi. Uykunun dostu değildi. Zaman zaman geçirdiği kısa hastalıkları hariç, sabah güneşini görmeden yatağına girmez ve uyumazdı. Genellikle uykuda geçirdiği zamana acırdı. Bir defa bana demişti ki :

- Hayat pek kısa. Çocukluk ve okul hayatı bir kısmını alıyor. Geriye kalanını ise, uyku yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek ve insan vücuduna verdiği dinlenme gıdasını verecek tabletler icat edilse... Bir gün o da olacaktır. Nitekim tıp ve kimya ilmi uyutmak için pek güzel ilaçlar yapmışlardır.

Gülerek ilave etmişti :

- Bunu daha da genişletebiliriz. Orduların yiyecekleri de bir gün tablet haline getirilebilir. Aylık yiyeceklerini askerler çantalarında taşıyabilir. Yalnız cephane nakliyatı işi kalır. O da motörlü araçlarla sağlanır. Böyle bir ordu neler yapmaz?..²⁰

C. Gerçekçilik

Çok yönlü bir insan olan Atatürk realistti. Atatürk gerçeği arayan ve onu buldukça da kuvveti ve kudreti artan bir insandı. Hiçbir işi talihe bırakmazdı. Maceracı değil hesapçı idi; açık anlamı ile gerçekçi idi.

20 "Cevat Abbas Güler'den Bazı Hatıralar", Yakınlarından Hatıralar, a.g.e., s. 59.

Atatürk 1923 tarihli konuşmasında ²¹, "Birbirimize daima hakikati söyleyeceğiz. Felaket ve saadet getirsin, iyi ve fena olsun, daima hakikatten ayrılmayacağız." demiştir. Keza yine 1931 yılında bir konuşmasında ²², "biz daima hakikati arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça açıklamaya cür'et gösteren adamlar olmalıyız." demek suretiyle hem gerçekçiliğini ortaya koymuş, hem de devlet yöneticilerine bir istikamet göstermiştir.

Böylece, hayatı boyunca gerçekçi bir yol izleyen Atatürk, yönetici durumunda olan herkesin ve hatta devlet memurlarının da gerçekçi olmasını istemiştir.

Atatürk, gerek iç politikada gerekse dış politikada hayalciliği daima büyük bir hata olarak kabul etmiştir. O'na göre, "dünyanın bugünkü genel şartları ve yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde biriktirdiği gerçekler karşısında, hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin anlattığı budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir." ²³ Yine Atatürk'e göre, "millî siyaset dediğimiz zaman kastettiğimiz anlam ve işaret etmek istediğimiz hususlardan birisi de, varılması mümkün olmayan amaçlar peşinde milletin zamanını alarak onları zarara uğratmamaktır." ²⁴

Atatürk, iç politikada olduğu gibi dış politikada da realistti. Hayalci ve maceracı davranışlardan milletin neler çektiğini çok iyi bildiğinden, kazanılan zaferleri tehlikeye sokmamak için azami derecede tedbirli idi. ²⁵

Atatürk'ün gerçekçi olmasının en tabii sonucu, bütün işlerinde akı ve bilimi esas almasında kendisini göstermektedir.

D. İleri Görüşlülüğü

Atatürk, ileri görüşlü bir devlet adamı idi. Zaten büyük devlet adamlarında bulunması gereken vasıflardan birisi de ileri görüşlülüktür.

21 Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Ankara 1982, s. 110.

22 Atatürkçülük, a.g.e., s. 110.

23 Atatürkçülük, a.g.e., s. 71.

24 Atatürkçülük, a.g.e., s. 71.

25 Hamza Eroğlu, Atatürk'ün Üstün Kişiliği, Ankara, baskı tarihi yok, s. 75.

Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü kelimelerle anlatmak yerine, bu konuda onun yakınında bulunan bazı kişilerin anlattığı anıları ele almak çok daha isabetli olacaktır.

Kılıç Ali'nin anlattığına göre ²⁶ Mustafa Kemal, Selânik'te yine bir akşam o zaman sıhhiye müfettişi olan eski Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok Beylerle birlikte Olimpiyos birahanesinde oturmuşlar, içerlerken devletin dış siyaseti bahis mevzuu oluyormuş. Bu arada Mustafa Kemal, bir takım acı tenkitler yaptıktan sonra işi lâtifeye dökmüş ve Tevfik Rüştü Bey'i göstererek :

"- Bu bozuk siyaseti bir gün doktor vasıtasıyla düzelttireceğim." deyince yakın ve teklifsiz arkadaşı olan Nuri Conker :

"- Ne? Ne?... Sen mi düzelttireceksin?"

diye küçümseyerek sormuş. Bunun üzerine Nuri Bey ile arasında şöyle bir konuşma geçmiş;

"- Evet, ben doktoru Hariciye Nazırı yapacağım, bütün falsoları ona tamir ettireceğim."

Nuri Bey lâtife ederek sormuş :

"- Demek sen doktoru Hariciye Vekili yapacaksın, o halde ya beni?"

"- Seni de vali ve kumandan yaparım!"

Bu konuşmaya hazır bulunan Salih Bozok da karışıyor :

"- Herhalde bu arada beni de bir şey yaparsınız?"

Mustafa Kemal, Salih Bey'in bu sualine, biraz düşündükten sonra :

"- Salih seni yâver yapacağım ve yanımdan ayırmayacağım."

26 Kılıç Ali, a.g.e., s. 32-33.

cevabını verince Nuri Bey yine dayanamamış, tekrar atılarak :

"- Allahını seversen sen ne olacaksın ki hepimize şimdiden böyle bir takım makamlar veriyorsun?" demiş.

Mustafa Kemal, Nuri Bey'in sorduğu bu suale gülerek :

"- Bu memuriyetleri, bu makamları veren ne olursa işte ben o olacağım." diye cevap vermiş.

Kılıç Ali'nin açıklamasına göre vaktiyle genç bir subay çağında iken arkadaşları arasında cereyan etmiş olan ve ileri görüşün şayanı hayret bir tezahürü sayılan bu konuşmayı Atatürk, bu arkadaşlarına sık sık tekrar ettirip anlatırdı.

Atatürk'ün ileri görüşlülüğü konusunda son derece enteresan bir anıyı da Afet İnan anlatmaktadır : "Tuhaf bir olaydır belki... Mustafa Kemal'in Mussolini'nin Türkiye hakkındaki beyanatlarından birisini okuduğu bir andı. Yine hırslandı ve Mussolini için şöyle söyledi : Memleketi için iyi bir insan değil. Göreceksiniz bunu ayaklarından asacaklar. Ben şaşırılmışım. Ayaklarından asacaklar ne demektir? Nitekim öyle oldu. Bu husus onun öngörüşü müdür nedir bilemiyorum." ²⁷

Gerçekten Afet İnan'ın da belirttiği gibi, Mussolini, İtalyanlar tarafından ayaklarından asılarak öldürülmüştür.

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olan ve 12 sene onun Hariciye Vekilliğini yapmış bulunan Dr. Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün hem çalışkanlığını hem de ileri görüşlülüğünü gösteren bir hatırasını şu şekilde anlatmaktadır : ²⁸

"1920 yılı, ilkbaharın sonlarına doğru bir gün Mustafa Kemal beni Ankara İstasyonu'nun bitişiğinde ikamet etmekte olduğu evciğe çağırdı. "Yeşil Ordu" adı verilen gizli teşkilat ile ilgili bazı hususları görüştük.

²⁷ Afet İnan, "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. I., Sayı: 1, Kasım 1984.

²⁸ "Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Zengin Hatıralarından Bir Kaçını...", Yakınlarından Hatıralar, a.g.e., s. 32-33.

Mustafa Kemal o gece bazı arkadaşların da davet edilerek nezdinde toplanmaklığımızı istedi. Öylece de yapıldı. Hatırimda kaldığına göre o gece dokuz, on kişi kadar vardık. Bulunanlar arasında sayın Cumhurbaşkanımızı, merhum Muhtar Beyi, merhum Yunus Nadi Beyi ve Kılıç Ali Beyi iyi hatırlıyorum. Ciddi işler konuşulduğu zaman Atatürk'ün yanında kahveden başka bir şey içilmezdi. Hele alkol asla bulundurulmazdı. O geceki görüşme uzunca sürdü. Bittiği zaman gece yarısını geçeli iki saat olmuştu. Toplantıya her zamanki gibi kendisi başkanlık ediyor ve görüşmeleri o yönetiyordu. Ülke dışından ve içinden çeşitli yerlerden ve kişilerden gelen raporlar okunmuş, ülkenin kurtuluşu ile ilgili çeşitli konular konuşulmuş ve aramızda çetin tartışmalardan sonra üzerinde anlaştığımız görüşler ve hatta bazı kararlar sırasıyla yazılmıştı. Görüşmemiz tümüyle sona erdikten sonra o gece için son kahve içilirken Mustafa Kemal bana hitap ederek :

"- Bugün öğleden sonra bu konular etrafında bir arkadaşla görüşmüş bazı notlar almıştım. Tevfik Rüştü, lütfen köşedeki saksının içinde duran o notları alıp okur musun?" dedi.

Tabiatıyla istediği kağıdı bulup okumaya koyuldum. Hepimiz hayret içinde kalmıştık. Saatlerce üzerinde konuşarak vardığımız ve kendimizin zannettiğimiz kararların hepsinin tamamıyla aynı olmak üzere o not kağıdında yazılmış olduğunu gördük."

E. Vatan ve Millet Sevgisi

Vatan ve millet sevgisi, tahsil yıllarından ölümüne kadar Atatürk'ün bütün hayatında kendisine düstur olmuş en önemli prensiplerden birisidir.

Atatürk'e göre, "millele efendilik yoktur, hizmetkârlık vardır. Bu millete hizmet eden onun efendisi olur."

Atatürk bir konuşmasında, bağlı olduğu bu prensibi şu şekilde dile getirmiştir : "Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrımdan çıktığımız Türk Milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ızdırıp kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir."²⁹

29 Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1956, s. 151.

Atatürk vatanını karış karış tanımıştı. Onu canından aziz bellemişti. Diyordu ki: "Yurt toprağı! Sana herşey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz; fakat sen Türk Milletini ebedî hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın. Türk toprağı! Sen, seni seven Türk Milletinin mezarı değilsin. Türk Milleti için yaratıcılığını göster."

Atatürk, vatan toprakları üzerinde yaşayan milletin sevgisiyle iş başarma yolunu tutmuştur. O, bu sevgiyi "Millet sevgisi kadar büyük bir sevgi yoktur" sözleriyle ifade etmiştir.

Atatürk'te bulunan vatan ve millet sevgisi, daha sonra Atatürkçülüğün bir ilkesi olan "milliyetçilik ilkesi" şeklinde tezahür etmiş ve devlet hayatına hâkim olan anayasal ilkelere biri olmuştur.

Vatan ve millet sevgisinin bir sonucu olarak Atatürk, iç politikada ülke ve devletin menfaatlerini en üst planda tutar, dış politikada da Türkiye'nin itibarının korunmasına çok dikkat ederdi. Atatürk dış politikada Türkiye için bir takım istekleri bulunan devlet adamlarına karşı hiçbir şekilde müsamahakâr değildi ve bunların önlenmesi için daima karşı koymuştur. Afet İnan'ın nakletmiş olduğu bir olay Atatürk'ün bu niteliğini göstermesi açısından son derece ilgi çekicidir :

Bilindiği gibi o yıllarda Mussolini'nin Türkiye üzerinde büyük bir iddiası vardı. Mussolini eski Roma İmparatorluğu'nu ihya edecek şekilde bir takım yerlerimize göz koymuştu. Hatta bu arada Habeşistan'ı da istilâ etmişti. Bu dönemde Mussolini'nin bazı beyanatları çıkmakta idi. Atatürk'ün, bu beyanatları okuduğu zaman çok hırslandığını görüyordum. Kendi kendine, "Nasıl olur? Bizim memleketimize göz dikemez!" diyordu. Bir 29 Ekim günüydü ve yine Mussolini'nin Türkiye hakkında böyle bir demeci çıkmıştı. O gün Ankara Palas'ta bütün sefirlere verilecek bir ziyafet vardı. Atatürk de oraya gidecekti. Fakat Mussolini'nin demeci ile ilgili haberi okuduktan sonra müthiş hırslandığını gördüm. O sıralarda İtalyan Sefiri de Türkiye'ye yeni gelmiş ve itimatnâmesini yeni vermişti. Yemekte İtalyan Sefiri de Atatürk'ün yan karşısında oturuyordu. Atatürk'ün sağında ise Tefik Rüşti Aras oturmaktaydı. Atatürk Tefik Rüşti Aras'a hitaben dedi ki : "Ekselâns'a bir şeyler söylemek istiyorum. Tercüme ediniz!" Ve Mussolini'nin o beyanattı hakkında konuşmaya başladı. Tefik Rüşti Aras bir-

den çekindi. Bunun üzerine Atatürk, "Ha... evet! Sen bırak! Ben kendim konuşurum! Tercüme etmene gerek yok!" dedi. Bir de baktım ki Atatürk, Fransızca olarak doğrudan doğruya sefire hitaben, Mussolini'nin o günkü beyanatını tenkit ederek yüksek sesle konuşmaya başladı. Tabii sofradakilerin hepsi sustular ve dinlemeye başladılar. Halbuki daha evvel aralarında konuşuyorlardı. Atatürk konuşmaya başlayınca durdular. Bu konuşma o zamanın gazetelerinde çıkmadı. Atatürk konuşmasında, Mussolini'nin sözlerini şiddetle eleştirdi : "Bizim memleketimize herhangi bir suretle göz koyamaz, bunu aklından çıkarmalıdır!" dedi. Daha sonra diğer davetlilere dönerek, "Söylediklerimi dinlediniz. Mussolini'nin sözlerine karşı benim fikirlerim bunlardır. İstiyorum ki, sayın sefir bunları kendi memleketine, Mussolini'ye olduğu gibi yazsın!" demiştir. Afet İnan, İtalyan Sefiri'nin bunları yazıp yazmadığını bilmediğini, ancak bu olaya orada bulunanlarla beraber kendisinin şahit olduğunu ifade etmiştir.³⁰

Operatör Dr. Mim Kemal Öke, Atatürk'ün millî gururumuza verdiği önemi belirtmek için şu olayı anlatmıştır :³¹

- Eski Maliye Vekillerinden Raşit Erer, bir gün bana Larousse'da "Türkler siyasî mahkûmlarını kazıklarlar" diye bir ifadenin mevcut olduğunu göstermişti. Ben de bir akşam yemeğinde bunu Atatürk'e arzettim. Gazi derhal kütüphanesinden Larousse'u getirterek söz konusu ifadeyi okuttu. Atatürk fena halde sinirlenmişti. Hemen Hakkı Tarık Us'a bunun düzeltilmesi için gerekli teşebbüslerde bulunulmasını emir buyurdular. Yeni Larousse'larda artık böyle bir ifadenin mevcut olmaması Atatürk'ün sayesinde.

Bu çok basit örnek, Atatürk'ün millî şeref ve haysiyet söz konusu olduğu zaman ne derece hassas olduğunu göstermektedir.

F. İdealizm

Atatürk bir dava adamı idi. Bunun sonucu olarak büyük idealler peşinde koşmuştur. Gerçekten yaptıkları ile büyük olan Atatürk, fikir ve idealleri

30 Afet İnan, "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I., Sayı : 1, Kasım 1984, s. 98-99.

31 "Rahmetli M. Kemal Öke'den Bir Kaç Hatıra", *Yakınlarından Hatıralar*, a.g.e., s. 104-105.

ile de büyüktür.

"Küçük işlerle meşgul olmayınız. Daima büyük davalar peşinde koşunuz; o takdirde eserleriniz sizden sonra da muammer olur." Bu veciz ifade Atatürk'ündür. Bugün, Atatürk İnkılâbı'nın devamı vazifesini üzerlerine alanlar için, O'nun bu veciz işaretinden daha büyük bir ilham kaynağı bulunamaz. Böylece Atatürk, sadece büyük bir komutan ve büyük bir inkılâpçı olarak değil, aynı zamanda bir devlet başkanı olarak da, etrafındakilere ve kendinden sonra geleceklere örnek olmuş bir insandır.³²

Celal Bayar, Atatürk'ün bu sözü için, "Hayatta kendisinden feyiz aldığı nasihatleri arasında çoğu defa yer alan bu ifadenin manasını şimdi daha iyi anlıyorum. Büyük adam olmak için büyük iş görmek lâzımmış. Küçük işi herkes görebilir."³³ demiştir.

Millet gerçeğinden hareket eden Atatürk'ün ilk büyük ideali, milletin özgürlüğü ve bağımsızlığı olmuştur. Özgürlük ve bağımsızlık, Türklüğün şanlı ve şerefli kaderi olmuştur. Atatürk ise, Türklüğün bu kaderini çizen millî bir kahraman olmuştur.

Vatan kurtaran, özgür ve bağımsız Türkiye idealini gerçekleştiren Atatürk, yeni Türkiye'yi batılı olmak, modernleştirmek amacı ile çağdaş uygarlık idealine yönelmiştir.

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve görünüşü ile medenî bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılâplarımızın ana ilkesi budur."³⁴

Büyük Atatürk büyük idealini Onuncu Yıl Nutku'nda şu şekilde dile getirmektedir :

"Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk Kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir... Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük

32 Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 1955, s. 105-106.

33 Celal Bayar, *a.g.e.*, s. 67.

34 Atatürkçülük, *a.g.e.*, s. 63.

işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mâmur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız."

Atatürk, yüksek idealinin devamı konusunda da yüce Türk Milleti'ne şu görevi vermektedir :

"Bu dünyadan geçerek Türk Milleti'ne veda edeceklerin çocuklarına, kendinden sonra yaşayacaklara, son sözü bu olmalıdır : Benim Türk Milleti'ne, Türk Cumhuriyeti'ne, Türklüğün istikbaline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Siz de sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz. Bu sözler, bir ferдин değil, bir Türk Milleti duygusunun ifadesidir. Bunu her Türk bir parola gibi kendinden sonrakilere mütemediyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Her Türk ferдинin son nefesi, Türk Milletinin nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedî olduğunu göstermelidir. Yüksek Türk! Senin için yüksekliğin hududu yoktur. İşte parola budur." ³⁵

Atatürk, idealizminin gereği olarak hiçbir zaman şahsî hırs ve ihtiraslar peşinde koşmamış, bu şekilde hareket eden yöneticilerin ülkeye büyük zararlar vereceğini belirtmiştir : O'na göre, "bir millette, özellikle bir milletin yönetiminden sorumlu bulunan yöneticilerin kişisel ihtirasları, kişisel münakaşaları millî ve vatanî görevlerin gerektirdiği yüce duygulara galebe çalacak dereceye varmış olan ülkelerin, dağılmak ve batmaktan sakınabilmesi mümkün değildir." ³⁶

G. İstişare Etmesi

Atatürk'ün otuz yıllık arkadaşı olması nedeniyle özel hayatını çok iyi bilen Süreyya Yiğit bu konuda şunları söylemektedir : ³⁷

"- Atatürk büyük işler hazırlarken asla alkole iltifat etmezdi. Nitekim Erzurum'da iken biz içerdik. Teklif ettiğimizde kabul etmez, yalnız kahve

35 Atatürkçülük, a.g.e., s. 17.

36 Atatürkçülük, a.g.e., s. 69.

37 "Atatürk Otuz Beş Senelik Arkadaşımı", Yakınlarımdan Hatıralar, a.g.e., s. 56.

içerdi. Herhangi bir meseleye karar vermeden önce herkesin ayrı ayrı fikrini dinlerdi. Korkunç derecede bir irade kuvveti vardı. İçkiyi irade zafından değil, düpedüz şarhoş olmak için içerdi."

Atatürk'ün fikir alışverişine verdiği değeri Hasan Rıza Soyak şu şekilde anlatmaktadır : ³⁸

"Atatürk, her görevlinin üzerine aldığı işleri, aklını, zekâsını ve kanunî yetkilerini son haddine kadar kullanarak, zamanında çözmeye çalışmasını ve sorumluluk almaktan çekinmemesini isterdi. İlgililerin ve görevlilerin görüşlerini dinlemeden, hatta kendileriyle müzakere etmeden bir konu hakkındaki görüşünü bildirmezdi. Ben maiyetindeki bütün çalışma hayatım esnasında konuşmadan ve fikir alışverişinde bulunmadan bir emir aldığımı hatırlamıyorum. Aynı zamanda, birçok konuşmalarımızda kendisine aklına gelen herhangi bir görüşü arz etmekten çekinmek hissine kapıldığımı da hatırlamıyorum."

Atatürk 1921 tarihinde, "dünyada hükûmet için meşru olan tek bir prensip vardır ki, o da istişareden ibarettir. Hükûmet için ilk ve temel şart yalnız ve yalnız istişare etmektir." ³⁹ demek suretiyle fikir alışverişinin devlet hayatındaki önemini vurgulamıştır.

H. Şefkat ve İnsancılık

Atatürk son derece şefkatli ve insanları seven bir yapıya sahipti. Yüreği millet sevgisi ve insan sevgisi ile dolu idi.

Atatürk, bu özelliği nedeniyle savaşlara karşı olmuş, ancak "zarurî ve hayalî olması halinde "savaşa cevaz vermiştir. Atatürk'ün bu konudaki ölçüsü şudur : "Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Lakin milletin hayatı tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir." ⁴⁰

Atatürk'ün insancıl vasfı, devlet yönetiminde de kendini gös-

³⁸ "Hasan Rıza Soyak'tan Hatıralar", Yakınlarından Hatıralar, a.g.e., s. 9.

³⁹ Atatürkçülük, a.g.e., s. 68.

⁴⁰ Atatürkçülük, a.g.e., s. 78.

termektedir. Atatürk bu vasfı sadece kendi için değil, tüm devlet memurları için bir prensip olarak öngörmüştür.

Gerçekten, 1937 yılında yapmış olduğu bir konuşmada, "İleri hükûmetçiliğin temel prensibi, halkı kudretine olduğu kadar şefkatine de samimiyetle inandırabilmesidir. Büyük, küçük bütün Cumhuriyet memurlarında, bu zihniyetin en geniş ölçüde gelişmesine önem vermek, çok yerinde olur." ⁴¹

Atatürk'e göre, "Diktatör, diğerlerini iradesine boyun eğdirenidir. Ben, kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim." ⁴² demiştir. Bunun sonucu olarak büyük Atatürk, gerek Millî Mücadele'de gerekse zaferden sonra milletin sevgisiyle iş başarma yolunu tutmuştur.

V. ATATÜRK DİKTATÖR MÜYDÜ?

Bazıları onu bir diktatör olarak kabul ederler, bazıları ise bu görüşü kesinlikle reddederler. Bulgar fikir adamı Paruşev'e göre, "her iki tarafın da hakkı vardır. O, bir diktatör değildi, ama gerektiğinde diktatör gibi davranmasını bilmıştır. Onun kişiliği tarihteki diktatörlerin tipik yanları ile bağdaşmaz. Yönetimlerini koruyabilmek için zulmü seçen diktatörler vardır. Mustafa Kemal, kendi kişiliğini aşan amaçlarını gerçekleştirmek için diktatörce yollardan yararlanmıştı. Kişiliğinde kimi kez görülen dalgalanmalar hiçbir zaman bu ya da öteki tez için kanıt olarak alınamaz. Tarihte, kişilerin özel hayatında dalgalanmalar, toplum içindeki rollerinde karar verici unsur olamaz. Onlar yalnızca hayatının değişik renkleri olabilir. Önemli olan amaçtır, önemli olan amaca eriştirecek yöntemdir, önemli olan sonuçtur." ⁴³

Atatürk, elinde bir diktatörlük kurmak için kâfi ve lüzumlu bütün imkânlara, kuvvete, milletin sonsuz itimat ve sevgisine sahip olduğu halde asla bu yola dökülmemiştir." ⁴⁴

Mustafa Kemal kendisine "diktatör" diyenlere kızardı ve derdi ki :

41 Atatürkçülük, a.g.e., s. 68.

42 Atatürkçülük, a.g.e., s. 121.

43 Paruşev, a.g.e., s. 304-305.

44 "Eski Umumî Kâtip Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan Hatıralar", Yakınlarındın Hatıralar, a.g.e., s. 88.

"- Eğer zorla, tazyik ve tehdit ile fikirlerini kabul ettirenlere diktatör derlerse, ben diktatör değilim. Eğer benim muhitimdeki insanlar, benim fikirlerimin isabetini takdir ederek kendi gönül rızaları ile bu fikirleri kabul ediyor ve ona göre çalışıyorlarsa, ben diktatörüm." ⁴⁵

1930 yılında Ankara Halkevinde Birinci Tarih Kongresi toplanmıştı. Mevsim yaz, okullar tatil edilmiş olduğu için üniversite profesörleri ile beraber, orta ve lise öğretmenleri de bu kongreye davet edilmişlerdi. Toplantı bir hafta sürmüştü. Kongrenin sonunda, üyelere Marmara Köşkü'nde bir çay verilmişti. Samimi bir hava içinde geçen ve ayak üzere konuşmalarla sürüp giden çayda, Atatürk'ün etrafını sarmış olan öğretmenler, gelişçi güzel bir takım sorularla Atatürk'ü âdeta bir baskı altına almış bulunuyorlardı.

Öğretmenlerden biri Atatürk'e :

"- Paşam! Bir çok Avrupalı yazar, yazdıkları eserlerinde sizi diktatör diye nitelendiriyorlar. Buna ne buyurursunuz?" diye bir soru sormuştu.

Atatürk bu soruya gayet soğukkanlılıkla ve gülerek cevap verdi :

"- Ben diktatör değilim ve heveslisi de olmadım. Benim diktatör olmadığımı şuradan hüküm veriniz : Ben diktatör olsaydım, siz bana bu soruyu soramazdınız!" diye zarif ve çok makûl bir mukabelede bulunmuşlardı. ⁴⁶

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı sırasında, 1930'lu yıllarda Ankara'da İngiltere Büyükelçisi olarak bulunan Sir Percy Loraine, 1948 yılında yayınlanan "Kemal Atatürk : Bir Değerlendirme" adlı incelemesinde bu konuda şu görüşe yer vermektedir :

"Atatürk diktatör olarak nitelenir. Benim kanaatime göre, O'nun hakkındaki bu görüş, yanlış ve yanıltıcıdır. İtiraf edelim ki elimizde, modern çağlarda diktatörlerle ilgili yetkili bir tanımlama da yoktur. Bununla beraber, bu sıfatın Hitler veya Mussolini için kullanılmasına itiraz edecek, sanırım kimse bulunamaz. O halde, Atatürk'ün neden aynı kategoriye ait ol-

45 Celal Bayar, a.g.e., s. 81.

46 Kılıç Ali, a.g.e., s. 115.

madığını sorabilirsiniz. Bunun birçok nedeni var. Bu nedenlerin başlıcası, kendisinin yokluğu halinde de işleyecek bir mekanizmayı bilinçli olarak kurmasıdır. Bunu, kendisinden sonra da yaşayacak sistemli bir hükümet ve yönetim yaratmaya ve görüşleri ile uyumluluk sağlamak için çok, doktorinlerini öğretmeye çalışarak gerçekleştirmek istiyordu... İhtilâller çocuk oyuncağı değildir. İlk günlerde, yeni anayasa yapılmadan ve bunun kuruluşları normal işleyişlerine kavuşmadan önce Atatürk, birçok konuda, kuşkusuz kendi inisiyatifi ile hareketlerde bulunmak durumunda idi. Bundan başka, yasal formlarla iş görmek bakımından da güçlükler içinde bulunuyordu... Genellikle sanıldığı gibi, herkese her şey için emirler vermekten çok, sürekli olarak, bütün bakanlıkların kendi sorumluluklarını başarmalarına çalışıyordu... Daha 1923 yılı gibi çok önceden, Atatürk, on yıl içinde bir millî ekonomi sisteminin kurulamaması halinde, Millî Mücadele'de gerçekleştirilen bütün başarı ve fedakârlıkların hiçbir işe yaramayacağını millete cesaretle söylemişti... Atatürk'ün dış politikasında diktatörlük kokusunu verecek ne vardı? Hiçbir şey!"⁴⁷

SONUÇ

Atatürk, çağımızın yetiştirmiş olduğu en büyük devlet adamlarından biridir. İleri görüşlü, gerektiğinde süratli ve kesin, gerektiğinde yapacağı işi günlerce, bazan aylarca inceden inceye düşünerek fikren hazırlayan, ama her iki durumda da daima en isabetli kararı ve çözüm yolunu bulan bir liderdi. Onun kararları plâna ve hesaba dayanır, hiçbir şeyi tesadüfe bırakmayarak ihtiyatlı hareket ederdi. Bir defa karar verdi mi, onu hiçbir güçlük yolundan çeviremezdi. Yaptığı her işte, onun azim ve karakteri açıkça okunurdu.

Atatürk çalışkan ve zeki idi. Fikir alışverişine ve istişareye önem verirdi. Atatürk ülkesi ve milleti için daima büyük idealler peşinde koşan bir dava adamı idi.

Atatürk'ün büyük devlet adamlığı vasfı, yerli ve yabancı birçok bilim, fikir ve devlet adamı tarafından kabul edilmiş bir gerçektir.

47 Cemal Enginsoy, "İngiliz Kaynaklarına göre Atatürk", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 19, Kasım 1990, s. 84-85.

Atatürk'ün büyük devlet adamlığı vasıflarından bazılarını ele alıp ortaya koymayı amaçlayan bu makalemizi, ülkemizde çok iyi tanınan ve bilinen Lord Kinross'un bir değerlendirmesiyle bitirmek istiyoruz.

Lord Kinross, Atatürk : The Rebirth of a Nation (Atatürk : Bir Milletten Yeniden Doğuşu) isimli eserinde Atatürk hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır : "... Kemal Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biri olduğu hakkında en ufak bir kuşku yoktur. Benim ülkemizin en büyük adamlarından biri olan Winston Churchill, "Atatürk'ü I. Dünya Savaşı ve sonrasında en büyük dört-beş simasından biri olarak" anlatır. Churchill, O'ndan "Türk Milletinin önderi, büyük bir asker olarak Savaşçı Prens" diye söz etmişti. Gerçek de budur. Atatürk her şeyden önce, büyük bir askerdî; fakat zamanla, büyük bir devlet adamı oldu. Tarihin bize anlattığı pek çok büyük askerler ve büyük devlet adamlarının yanında, bu iki özelliği kendinde toplayan pek az kişi vardır ve Atatürk, bu seyrek görülür kişilerdendir. O, büyük bir asker-devlet adamıdır. Atatürk, bir taraftan savaş adamı, öte yandan da barış adamıdır. İçindeki büyük askerî dehâ, milletini çökmekten kurtarmış ve yine içindeki devlet adamı özelliği, hayatına ışık saçtığı milletinin yeniden doğuşunu sağlamıştır. Bu büyük başarı, insanlarda az rastlanan yetenek birleşimlerinin eseridir.⁴⁸

48 Cemal Enginsoy, a.g.m., s. 89.